

MIGRATION OF SLOVAKS

Martina Chrančoková¹, Elena Fifeková², Edita Nemcová³

Abstrakt

This working paper deals in the impact of European mobility, specifically Slovak mobility to the western European countries and their national belonging on shaping the identities. A case-studies relate to Slovak migrants who returned from three destinations: the United Kingdom, Germany and Ireland. Through exploration of individual stories of 60 young Slovak returnees, the paper explores their motivations for first migration and for return too and their difficulties and feelings connect with return back to Slovakia. While this working paper concentrate to impacts on migrants' identities and their sense of home and belonging. This working paper consists of eight chapters. There are introduction, theoretical theories about migration, methodology, motivations of first migration, motivation of return to Slovakia, difficulties with return and conclusion.

Keywords

Slovak Mobility, Europeanisation, National Identity, Family Value

I. Úvod

V súčasnosti sa o migrácii Slovákov začalo viac hovoriť aj písať. Štatistický úrad Slovenskej republiky zverejnil čísla, ktoré potvrdzujú, že stále viac Slovákov odchádza zo Slovenska. Avšak pre ľudí, ktorí sa dostanú k číslam, to sú vždy len informácie, za ktorými si nevedia predstaviť samotné príbehy týchto ľudí. Preto sme sa rozhodli pozrieť na problematiku trochu hlbšie. Zistiť, čo sa skrýva za dôvodmi migrácie mladých Slovákov a čo boli ich dôvody návratu späť na Slovensko. Umožnil nám to hlavne medzinárodný projekt Ymobility (projekt Horizontu 2020), ktorého spoluriešiteľom je aj naše pracovisko. Zúčastňujeme na výskume o migrácii spolu s deviatimi európskymi krajinami. Snažíme sa zistiť hlavné motívy odchodu mladých ľudí do zahraničia. Zistiť, čo ich počas tejto cesty za šťastím postrelo a čo sa naučili. Naš projektový tím robil priame rozhovory so 60 návratcami a zisťoval ich dôvody návratu. Čo sa im zdalo v zahraničí lepšie a čo zas horšie, ako vidia Slovensko po návrate a v čom ich migrácia zmenila. Výsledky z týchto rozhovorov sme sa snažili zhrnúť do tohto článku. Článok sme rozdelili do ôsmich kapitol. Prvá polovica článku sa koncentruje na zistenie dôvodov migrácie. V tejto časti môžeme nájsť aj metodiku práce a v nej vysvetlený spôsob zberu dát. V druhej polovici článku sme sa venovali migrácii po kvalitatívnej stránke, a to príbehmi ľudí, ktorí nám rozpovedali svoj príbeh a svoje dôvody migrovať. Ich životnými príbehmi sme chceli ich migráciu podchytiť od jej začiatku, zistiť ich prvé motívy, taktiež ako si naši respondenti našli prácu v zahraničí. Skúmali sme, s akými problémami sa v zahraničí museli vyrovať, a nakoniec, prečo sa vrátili, či rozmýšľajú o ďalšej migrácii a ako vnímali svoj návrat na Slovensko.

II. Teoretické motívy

K migrácii sa viaže viacero pojmov. Ide o pojmy ako únik mozgov (*brain drain*), zisk mozgov (*brain gain*) a cirkulácia mozgov (*brain circulation*). Migračné toky môžeme analyzovať z viacerých zorných uhlov, a to z pohľadu destinácie, z pohľadu krajiny pôvodu alebo krajiny

¹ Prognostický ústav – Centrum spoločenských a psychologických vied, Šancová 56, 81105 Bratislava, Slovensko.
E-mail: martina.chrancokova@gmail.sk.

² Prognostický ústav – Centrum spoločenských a psychologických vied, Šancová 56, 81105 Bratislava, Slovensko.
E-mail: elena.fifekova@savba.sk.

³ Prognostický ústav – Centrum spoločenských a psychologických vied, Šancová 56, 81105 Bratislava, Slovensko.
E-mail: edita.nemcova@savba.sk.

tranzitu. Týmito pojmami sa zaoberal Koser (2007). Únikom mozgov sa zaoberal Docquier et al. (2007), ktorý tvrdí, že únik mozgov sa stotožňuje často s trvalou emigráciou a v konečnom dôsledku má pozitívny dopad hlavne na konečnú destináciu. Naopak negatívny dopad má na krajinu pôvodu. Cirkulácia mozgov prebieha práve najviac v rozvíjajúcich sa krajinách, v ktorých sa pracovný trh pre uplatnenie kvalifikovaných pracovných síl ešte len vytvára. Baláž (2010) a Koser (2007) chápajú migráciu ako transfer ľudského kapitálu. Tvrdia, že ekonomicky rozvinuté krajiny sa snažia skôr o cirkuláciu mozgov (*brain circulation*), prípadne zisk mozgov (*brain gain*).

Neoklasickí ekonómovia, ktorých hlavným predstaviteľom je Todaro (1980), považujú pohyb za prácou za hlavný motív migrácie. Jednou zo základných myšlienok neoklasickej makro teórie je myšlienka, že ľudia migrujú z krajiny s nižším príjmom do krajiny s vyšším príjmom. Podľa týchto predpokladov by malo platiť, že elimináciou mzdových rozdielov by sa mal skončiť pohyb migrantov za prácou a k migrácii by nemalo dochádzať (Massey, 1993). Avšak realita je iná. Preto na doplnenie ďalším špecifickým typom neoklasických teórií je *teória ľudského kapitálu* (Chiswick, 1978; Sjaastad, 1962). Táto teória poukazuje na ľudský kapitál migrantov (vzdelanie, skúsenosti, zručnosti, jazykové zručnosti a pracovné návyky z krajiny pôvodu migranta). Prikláňame sa k myšlienke Lianos (2001) a Diaz-McConella (2008), ktorá sa vyjadruje k cieľom migranta. Preto zo svojho výskumu tvrdíme, že cieľom migranta je čo najlepšie využiť svoje znalosti a schopnosti na maximalizáciu zisku z migrácie (Chrančoková, 2016).

Ďalšou významnou teóriou migrácie je *teória pull-push faktorov*. Jedným zo zakladateľov bol nemecký geograf Ernest George Ravenstein (1876). Teória je založená na princípe *push* (tlačiť, posúvať) a princípe *pull* (ťahat') a vychádza z predpokladu nerovnováhy socioekonomických faktorov medzi krajinami. Medzi *push* faktory patria: nepriaznivé ekonomické pomery v domovskej krajine, nízka životná úroveň, etnické problémy, násilné konflikty, politická diskriminácia, rastúca hustota populácie a podobne. Na druhej strane pôsobí celý rad *pull* faktorov, ktoré emigranta priťahujú do cieľovej krajiny. Medzi *pull* faktory patria: vyššie mzdy, vyššia životná úroveň, vyhliadky nového zamestnania, pozitívne skúsenosti iných migrantov, pocit väčšej osobnej a politickej slobody, prípadne relatívna blízkosť zamýšľanej destinácie. Faktom však zostáva, že jednotlivé faktory pôsobia v jednotlivých krajinách rozdielne (Massey, 1993).

Aj sociálne faktory zohrávajú dôležitú úlohu v migračných tokoch (sociálna migrácia). Podľa Sjaastada (1962; Štefančíka 2010) socio-kultúrne *pull* faktory zohrávajú tiež úlohu v procese medzinárodnej migrácie. K sociálnym faktorom patria sociálny a zdravotný systém, vzdelávanie. Kultúrne sú príbuznosť jazykov, náboženstvo, kultúrne zvyky. Podľa Hauga (2000) „okrem ekonomických premenných svoju úlohu pri rozhodovaní opustiť krajinu pôvodu zohrávajú aj faktory ako obdobie v živote človeka, najmä vek a postavenie v rodinnom cykle, socioekonomické faktory ako vzdelanie, príjem, zamestnanie, či sociálne siete a príbuzenské vzťahy.“

V súčasnosti má veľký vplyv na migráciu aj *teória duálneho pracovného trhu*. Je založená na myšlienke Piora (1979), a to, že medzinárodná migrácia je neustále ovplyvňovaná požiadavkami pracovných migrantov. Pomocou štátnych intervencií sa pracovný trh delí na primárny a sekundárny. Primárny trh je tvorený vysokokvalifikovanými a kvalifikovanými pracovníkmi, ktorých práca je spájaná s vysokými mzdami, dobrými pracovnými podmienkami a možnosťou v práci postupovať. Sekundárny trh práce tvoria nízkokvalifikovaní pracovníci, ktorých mzda je nízka, a ich podmienky v práci nie sú také stabilné ako u pracovníkov v primárnom trhu.

Migrácia má mnoho delení. Napríklad, z časového hľadiska je migrácia krátkodobá (od 3 až 11 mesiacov), dlhodobá (nad 12 mesiacov) a migráciu trvalá, s ktorou je často spojené získanie štátneho občianstva v novej hostiteľskej krajine. (Onufrák, 2010).

III. Metodika

Naša práca vychádzala z primárnych dát získaných rozhovormi *face-to-face*. Použili sme metódu *Snowball*, ktorú sme zvolili na zber dát. Podľa Colemana (1958–1959) a Goodmana (1961) sa práve

metóda Snowball využíva pri zbere ťažko merateľných dát v populácii. Vychádzali sme aj z literatúry Saundersa (2012), ktorý tvrdí, že riadené priame rozhovory musia mať svoj riadený smer rozhovoru. Priame rozhovory sa podľa jeho názoru dokážu viac priblížiť ku danej problematike a rozhovor s respondentom sa stáva otvorenejší. Priemerný čas trvania riadeného rozhovoru bol 60 až 75 minút. V rozhovoroch sme zachovávali anonymitu.

Respondentov predstavovali občania Slovenskej republiky, ktorých pobyt v zahraničí trval minimálne 6 mesiacov. Vzorku tvorilo 60 návratilcov vo veku od 18 do 35 rokov, ktorí navštívili jednu z troch destinácií, a to: Veľká Británia, Nemecko a Írsko. Podmienkou tiež bolo, že polovica návratilcov musela pochádzať z hlavného mesta Bratislavy a druhá polovica zo západného Slovenska. Poslednou podmienkou bolo, že polovica respondentov malo mať vyššie vzdelanie a druhá polovica nižšie vzdelanie. Presné rozdelenie respondentov sa nachádza v tabuľke 1.

Na analyzovanie kvalitatívneho typu výskumu sa veľmi často používajú metódy ako triangulácia respondentov a validácia údajov. Triangulácia je označovaná ako "kombinácia dvoch alebo viacerých rôznych stratégií výskumu pri štúdiu rovnakej empirického jednotky" (Denzin, 1989).

Inšpirovali sme sa Silvermanom (2000), ktorý kvalitatívnu analýzu rozumie proces nasledovných štyroch krokov: rozhovory, terénne poznámky, texty a prepisy. Na rozlišovanie kategórií, ktoré sme si zvolili pri analýze, nám pomohlo kódovanie. Rozhovory boli najprv prepísané do textov a neskôr kódované podľa nami zadefinovaných kategórií. A takto spracované informácie nám slúžili ako podklad pre našu analýzu. Na analyzovanie dát sme používali program NVivo.

Tabuľka 1 Rozdelenie respondentov

Slovensko Destinácia /typ respondenta	Študenti		Nižšie vzdelaní		Vyššie vzdelaní		SPOLU
	Z	M	Z	M	Z	M	
UK	6	1	3	3	4	3	20
Bratislava	3	0	1	2	3	1	10
západné Slovensko	3	1	2	1	1	2	10
Germany	4	3	4	3	4	2	20
Bratislava	2	3	1	2	0	2	10
západné Slovensko	2	0	3	1	4	0	10
Ireland	2	4	2	5	3	4	20
Bratislava	1	3	1	1	2	3	11
západné Slovensko	1	1	1	4	1	1	9
SPOLU	12	8	9	11	11	9	60

Zdroj: vlastný zdroj

IV. Hlavné motívy migrácie pre Slovákov

Mladí slovenskí migranti, ktorí migrovali v posledných rokoch do zahraničia, mali hlavne podporu vo svojich rodičoch. Častokrát iba rodičia podporovali svoje deti k odchodu z krajiny. Rodičia seba aj svoje deti už dlhšiu dobu pripravovali na migráciu a odchod zo Slovenska. Dokázali im vytvoriť prostredie, v ktorom sa vedeli sústrediť na učenie cudzieho jazyka. Ich cieľom bolo, aby sa ich deti stali samostatnejšími a zodpovednejšími vo svojom živote a spoznali aj iný životný štandard, ktorý im vie ponúknuť zahraničie. Chceli, aby ich deti vyrastali s lepšími možnosťami v krajine s lepšou kvalitou života a získania určitého nadhľadu, ktoré im vie ponúknuť iba život v zahraničí. Boli si vedomí, že v zahraničí ich čaká viac možností na život a určite viac pracovných príležitostí ako na Slovensku. Niektorí rodičia túžili, aby ich dieťa ostalo žiť v zahraničí aj na dlhšiu dobu a nevrátilo sa už na Slovensko. Podobným výskumom sa zaoberal aj Miloslav Bahna (2015), ktorý tvrdil, že veľká časť slovenských študentov zostáva po ukončení štúdia v zahraničí. V tomto prípade hrozí únik mozgov a strata ľudského kapitálu.

Prvým krokom bolo, že rodičia mladých migrantov posielali svoje deti študovať do zahraničia na kratšiu dobu (minimálne jeden semester) cez rôzne vzdelávacie organizácie, najčastejšie cez program Erasmus. Rodičia, ktorí sa rozhodli pre migráciu svojich detí, mali častokrát vyššie vzdelanie a už vlastnú skúsenosť s migráciou. Slovenskí migranti ešte pred migráciou vedeli, že vzdelanie v zahraničných destináciách má vyššiu úroveň ako na Slovensku. Hlavným dôvodom migrácie bolo získať vzdelanie na zahraničnej univerzite. Dôležitý bol aj výber správnej univerzity. Zahraničné univerzity v krajinách západnej Európy mali a majú lepšie umiestnenie v rebríčku univerzít z celého sveta. Študenti zo Slovenska sa dokázali rýchlo adaptovať na ich akademickej pôde. Taktiež veľmi rýchlo si osvojili pravidlá systém hierarchie univerzity. Všetky univerzity boli platené a čím išlo o lepšiu univerzitu, o to vyššie boli náklady na študenta. Obvykle slovenskí študenti absolvovali jeden semester cez program Erasmus a vrátili sa späť na Slovensko. Dôvodom návratu boli hlavne financie. Z rozhovorov vyplynulo, že slovenskí študenti nemali pocit diskriminácie z hľadiska svojho pôvodu z východnej Európy a/alebo kvôli svojim obmedzeným finančným možnostiam.

V. Práca v zahraničí a súvisiace problémy

Migranti s vyšším vzdelaním⁴ sa dostali v zahraničí hneď k lepším pracovným pozíciám. Aj keď neovládali jazyk na dobrej úrovni, tak sa ho za krátky čas naučili a vedeli si nájsť prácu bez menších problémov. Išlo hlavne o pozície informatikov a lekárov v zahraničných spoločnostiach. Na tieto pozície im stačili poznatky získané zo slovenských vysokých škôl. Ich skúsenosti a práca boli a aj sú v zahraničí viac cenené. Ich plán bol tiež zarobiť si peniaze do budúcnosti (pre ich plánovaný návrat na Slovensko).

Dôvody migrovať zo Slovenska pre migrantov s nižším vzdelaním⁵ boli hlavne vnímané ako skôr ekonomické. Migranti s nižším vzdelaním mali v zahraničí plány si hlavne zarobiť a vylepšiť si svoju finančnú situáciu. Migráciu si predstavovali častokrát veľmi ľahko, realita však bola iná, lebo veľakrát to nebolo podľa ich predstáv. Zistili, že ak sa chcú dostať k peniazom, musia veľmi veľa a ťažko robiť. Pre získanie lepšej a lepšie platenej práce im chýbalo potrebné vzdelanie a dobré jazykové znalosti. Veľa z nich zvolilo cestu, že sa rozhodli tvrdo a ťažko pracovať. Na začiatku zisťovali zamestnávateľia hlavne ich jazykové znalosti a podľa toho im bola pridelená práca v spoločnosti. Ak sa ich jazykové znalosti časom zlepšili, tak zahraniční zamestnávateľia nemali problém zmeniť ich pracovnú pozíciu a neskôr sa migrant mohol vypracovať na pozíciu, v ktorej mohol uplatniť znalosti z odboru, ktorý študoval na Slovensku. Ako príklad uvádzame jednu citáciu.

Rastislav, 34 rokov: „Informatici nemali problém, iné profesie ani nie...migranti mali odlišný akcent a aj keď si respondenti mysleli, že majú dobrú angličtinu, nestačilo to na nájdanie dobrej práce.“

Niektorí migranti uvádzali, že boli akceptovaní na pracovisku. Napríklad:

Vladimír, 35 rokov: „Áno, akceptovali. Mnohokrát som získal veľmi špecifické poznatky, ktoré kolegovia nevedeli a týmto som ich bol schopný naučiť novým veciam.“

Iní migranti sa zase cítili na pracovisku neakceptovaní. Niektorí slovenskí respondenti boli presvedčení, že to súviselo s ich národnosťou. Napríklad:

Filip, 26 rokov: „Nechápali, že som právnik, podľa mňa mi vlastne ani neverili. Bol som v republikánskej oblasti, takže cudzie názory na prácu a pracovný život sa príliš nebrali v úvahu.“

Ivan, 35 rokov: „Akceptovali aj neakceptovali. Majú zakorenený pohľad na Slovensko ako na Balkán.“

⁴ Vyššie vzdelanie sa myslí v zahraničnej literatúre ako high skills.

⁵ Nižšie vzdelanie sa myslí v zahraničnej literatúre ako low skills.

Zuzana, 32 rokov: „*Áno, je to hlavne diskriminácia. Hlavne to cítiť v Európe, že ľudia nás berú ako z východnej Európy, z chudobnejšej krajiny. Sme z chudobnejšej spoločnosti, ktorá nemá tie isté možnosti a skúsenosti v porovnaní s bohatými krajinami. Keď prídeš so slovenským pasom, tak si hneď zaradená do nejakej hierarchie, nižšej ako si očakávala. Keď máš vzdelanie z tej krajiny, tak to zdvíha tvoj kapitál na ich úroveň.*“

Ak migrant prišiel o prácu, tak sociálny systém destinácie sa o týchto migrantov vedel postarať. Podmienkou bolo vidieť snahu, že slovenskí migranti majú záujem pracovať. Slovenskí migranti sa vedeli prispôbiť podmienkam pracovného trhu a sociálnym podmienkam, ktoré im určovala nová krajina. Keď migranti dodržali podmienky sociálneho systému, tak sa cudzia krajina vedela o nich postarať. Vytvorila sa u nich dôvera v sociálny systém, čo na Slovensku predtým nemali.

Vďaka tomu migranti mali možnosť chodiť na rôzne školenia, väčšinou jazykové, ale aj rôzne iné (školenia zamerané na prácu s počítačom) a zvýšiť si svoju kvalifikáciu a tým aj možnosť zamestnať sa v cudzej krajine. Väčšinou však slovenskí migranti nemali problém si nájsť novú prácu.

Vladimír, 35 rokov: „*V zahraničí som si zvykla na lepšiu, prehľadnejšiu podnikovú kultúru, ktorá je ešte na Slovensku značne nevyvinutá.*“

Slovenskí migranti s nižším vzdelaním mali veľa rôznych názorov na prácu v zahraničí. Väčšina sa priznala, že mali problém s jazykom, iní zase s pracovnými návykmi, ktoré neboli rovnaké ako na Slovensku. Pre lepšie pochopenie tematiky uvádzame ich odpovede.

Juraj, 34 rokov: „*Firma mala workflow nastavený tak, že dokázal z ľudí vyžmýkať všetku energiu / potenciál ... toto bolo niečo, čo ma donútilo odísť – naozaj pracovalo sa násobne viac ako na Slovensku a spoznal som svoje hranice :-).*“

Filip, 26 rokov: „*Jednoznačne som si vedel porovnať pracovné podmienky v Anglicku a na Slovensku a s tým spojenú kultúru. V Anglicku síce robíte iba 8 hodín denne a zarobíte si viac, ale musíte tvrdo robiť, nikto sa neodváža Vám zavolať cez sviatok alebo v nedeľu v pracovnej veci. Plat prichádza týždenne. Na Slovensku je úplne bežné porušovanie 8 hodinového pracovného času, avšak mám pocit, že produktivita práce je nižšia, o platoch samozrejme nehovoriac. Pokiaľ to šéf považuje za potrebné, zavolá kľudne aj v nedeľu alebo cez sviatok.*“

Michaela, 27 rokov: „*Zo začiatku bol trochu problém jazyk, ale mala som veľmi milú šéfkú, ktorá mi dala čas na to, aby som si doplnila slovnú zásobu.*“

Migranti s vyšším vzdelaním sa zase vyjadrovali, že práca v zahraničí možno bola najprv náročnejšia, ale sa v nej veľa naučili. Uvádzame niekoľko príkladov:

Veronika, 35 rokov: „*Priateľskejší a rovnocennejší prístup k nadriadeným, ktorý bohužiaľ nemôžem aplikovať na Slovensku.*“

Sandra, 25 rokov: „*Lepšie plánovanie a zefektívňovanie prác.*“

Jeden z respondentov v priebehu svojej migrácie stratil prácu a nevedel sa zamestnať.

Ondrej, 28 rokov: „*Jazyk, a problémy spojené s tým, kým som nemal prácu – nemohol som si otvoriť bankový účet, využívať výhody, ktoré boli určené pre pracujúcich (kurzy jazyka).*“

Väčšina migrantov s nižším vzdelaním mala problémy s vybavením dokumentov v zahraničí. Niektorým pomohli zamestnávateľa, táto pomoc však bola individuálna. Uvádzame niektoré .

Monika, 27 rokov: „*Mala som problémy s dokumentami pre zamestnávateľa. Ale zamestnávateľ mi v tom pomohol, v Anglicku aj na Slovensku.*“

Marcel, 33 rokov: „*Prihlásenie na pobyt, vybavenie sociálneho poistenia atď. (čiže úrady) – zamestnávateľ mi tak vystavil akurát potvrdenie o pobyte a práci v ich reštaurácii, resp. hoteli.*“

Katarína, 24 rokov: „*Medzi hlavné problémy som považovala neúplné informácie zo strany zamestnávateľa o podmienkach práce, nekorektnosť a minimálnu ústretovosť.*“

Viacerí sa vyjadrili, že im pomohla pribojnosť a sebadôvera, ktorú postupne nadobudli pobytom v zahraničí. Pracovné skúsenosti a prax zo zahraničia im po návrate otvorili viac možností na slovenskom pracovnom trhu. Išlo hlavne o jazykové znalosti, konkrétnu prax v rôznych typoch zamestnania. Viacerí sa zhodli, že vďaka pobytu v zahraničí získali komplexnejší pohľad na veci okolo seba. Niektorí sa vyjadrili, že získali flexibilitu a rýchlosť pri práci. Skúsenosti zo zahraničia im tiež pomáhajú pri komunikácii s ľuďmi z iných krajín v súčasnosti. Spoznaním nových kultúr sa stali viac empatickými ku svojmu okoliu a k udalostiam, ktoré sa dejú. Začali si viac vážiť svoj život, ale aj životy iných.

VI. Život v zahraničí

Slovenskí migranti sa vyjadrovali, že najväčšie náklady mali spojené hlavne s bývaním. Migranti sa ohľadne nájdenia prvého ubytovania všeobecne vyjadrovali, že patrilo k jednej z najťažších vecí, s ktorou sa stretli pri svojej migrácii. S vybavením a nájdením si ubytovania mali migranti spojených mnoho úradných povinností. Len niektorým migrantom pomohol zamestnávateľ. Ako za príklad uvádzame dve odpovede:

Jarka, 30 rokov: „*Vysoké životné náklady – nájom, zamestnávateľ na bývanie prispel len minimálne.*“

Vladimír, 35 rokov: „*Hlavné problémy boli ubytovanie, úradné povinnosti. V UK mi s tým jeden zamestnávateľ pomohol, no ostatní neboli veľmi nápomocní. V USA sa o to zamestnávateľ nestaral.*“

Väčšinou im pomáhali zahraniční Slováci, ktorí už dlhšie žili v danej oblasti a vedeli správne postupy na vybavenie administratívnych povinností. Väčšinou si migranti urobili komunity na sociálnych sieťach a tam si navzájom radili.

Náklady na bývanie v meste boli väčšie ako náklady na bývanie v dedinách. Zo začiatku skoro všetci migranti mali problém nájsť dobré ubytovanie s dobrými spolubývajúcimi. Prvými spolubývajúcimi boli väčšinou ne-Slováci. Prvé ubytovanie si hľadali podľa ceny a najbližšie ku svojej práci, väčšinou išlo o izby vo viacizbových bytoch. Neskôr, keď si vytvorili lepšie zázemie a spoznali viac okolie, sa presťahovali. Presťahovali sa k ľuďom, ktorých už poznali, a častokrát si prenajali celý byt alebo dom. Pri hľadaní dobrého ubytovania im častokrát najprv pomáhala agentúra. S touto agentúrou sa podpisovala zmluva väčšinou na 1 rok (keď išlo o dom). Ak išlo o izbu, tak zmluvy boli už kratšie (približne minimálne na 3 mesiace). V zmluve sa migranti museli zaručiť, že budú platiť ubytovanie po celý rok a keď budú chcieť odísť, musia nájsť za seba náhradu.

Niektorí migranti vedeli porovnávať skúsenosti ohľadne ubytovania, ktoré zažili v rôznych krajinách. Napríklad:

Matúš, 32 rokov: „*V Nemecku v zásade bez problémov. Vo Švédsku zložitejší systém získania ubytovania a komunikácia s úradmi (vedieť, čo je nutné vyplniť, kam čo poslať). Firma na všetky náležitosti zabezpečila a zaplatila firmu.*“

Viacerí migranti uvádzali, že mali problémy s povinnosťami súvisiacimi so sociálnym systémom v zahraničí. Slovenskí migranti mali pri migrácii povinnosť odhlásiť sa zo zdravotnej poisťovne na Slovensku a následne sa prihlásiť do zdravotného systému krajiny, do ktorej migrovali. Pri

prihlasovaní im často pomáhal zamestnávateľ, keďže on mal tiež povinnosť platiť za svojho zamestnanca odvody. Uvádžame ako príklad jednu odpoveď:

Slávka, 32 rokov: „Problémom bolo *zorientovanie sa v sociálnom systéme – dôchodkové poistenie, zdravotné poistenie, odvody.*“

Migranti mali povinnosť si nájsť lekára v zahraničí sami. Iba v niektorých prípadoch, často pri veľkých medzinárodných firmách, zamestnávateľ zamestnancovi priradil automaticky všeobecného lekára firmy. Väčšinou si hľadali lekára, ktorý vedel po slovensky alebo česky. Obávali sa, že sa nebudú vedieť dostatočne dorozumieť. Veľakrát hľadali rady a odporúčania na sociálnych sieťach pre Slovákov (*facebook*) a odporučili si navzájom lekárov, s ktorými boli spokojní.

Vďaka vlastnej skúsenosti zistili po čase chyby zdravotného systému v zahraničí a vedeli následne porovnať zahraničný zdravotný systém oboch krajín. Zistili, že slovenský zdravotný systém je hlavne lacnejší. Zahraničný systém je častokrát pomalší na vybavovanie administratívnych vecí a má iné postupy ako ten slovenský.

Pre niektorých Slovákov bol hlavne problém komunikovať v cudzom jazyku. Bola to častokrát pre nich výzva, ísť k lekárovi a dorozumieť sa cudzou rečou. Uvádžame typickú odpoveď respondentov:

Veronika, 35 rokov: „*Na začiatku jazyková bariéra, ktorú som postupne prekonala.*“

Niektorí migranti mali skúsenosť s pohotovosťou v zahraničí. Skoro všetci sa vyjadrovali, že pohotovosť v zahraničí má najväčšiu nevýhodu, že všetko dlho trvá a častokrát respondentom nepomohli. Vadilo im, že zdravotný systém v zahraničí má dlhšie čakacie doby na lekára. Mnohokrát boli slovenskí migranti nútení cestovať domov na Slovensko a nechať sa vyšetriť u súkromného lekára, čo ich stálo menej peňazí a hlavne menej času ako v zahraničí.

Zase boli aj prípady, keď si respondenti veľmi pochvaľovali zdravotnú starostlivosť v zahraničí. Hlavne keď išlo už o seriózne a dlhodobé zdravotné problémy. Napríklad:

Roman, 35 rokov: „*.....keby nebolo zahraničného zdravotného systému, tak už by tu nebol. V zahraničí dostal mozgovú mŕtvicu a z jedného dňa na druhý sa mu úplne zmenil život. Musel sa od začiatku učiť chodiť a rozprávať. Páčilo sa mu hlavne, že v zahraničí platí, že: “v prvom rade je pacient”. V nemocnici mu vyšli vo všetkom v ústrety. V nemocnici nič neplatil a jeho manželke umožnili bývať spolu s ním v nemocničnej izbe. Pobyt v nemocnici mu trval 1 rok. Hneď po úraze ho navštívili 2 sociálne pracovníčky a pomohli mu vyplniť všetky potrebné dokumenty. Za celé obdobie dostával sociálne dávky a jeho manželke tiež vybavili rôzne podpory, aby mohla byť čo najviac s ním v nemocnici. Dostávali viac príspevkov od štátu, napríklad príspevky na bývanie, príspevky na rehabilitáciu a rôzne iné. Preto zastáva názor, že: “Starostlivosť pri serióznych zdravotných problémoch je vynikajúca.*“

Slovenskí migranti sa naučili väčšej zodpovednosti a dochvilnosti. V zahraničí nadobudli skúsenosť, že musia prísť načas, inak stratia termín u lekára.

VII. Návrat domov a jeho dôsledky

Väčšina mladých slovenských návratilcov považuje za domov Slovensko. Je to najmä kvôli tomu, že na Slovensku žije ich rodina, aj keď im zahraničie ponúka veľa možností. Sú si ale vedomí, že sú vďaka migrácii iní. Táto skúsenosť im pomohla dospieť, stať sa zodpovednejšími k sebe a k okolitému svetu.

Jedným z hlavných dôvodov návratu pre slovenských migrantov bolo založenie si rodiny na Slovensku. Mladí slovenskí migranti mali v pláne žiť istú dobu v zahraničí, ale až do okamihu, dokým si nechceli založiť rodinu. Ženy chceli rodiť na Slovensku (verili viac slovenskému

zdravotníctvu). Zakladanie rodiny migrácia skôr spomalila, lebo migranti si chceli v zahraničí hlavne zarobiť a našetriť peniaze do budúcnosti, ktorú videli len na Slovensku. Mladé ženy túžili, aby ich dieťa vyrastalo na Slovensku. Záležalo im na tom, aby materinský jazyk ich detí bola slovenčina. Tiež si boli vedomí toho, že po návrate na Slovensko im budú pomáhať s výchovou detí starí rodičia. Rozhodnutie o návrate na Slovensko urobili vždy obaja partneri. Druhým dôvodom bola starosť o rodičov. Navrátilci, ktorí majú starších rodičov, sa vrátili na Slovensko kvôli tomu, aby sa o nich vedeli postarať počas ich staroby. Z rozhovorov vyplynulo, že Slováci majú veľmi silné rodinné zázemie a to je aj jeden z dôvodov, prečo sa každý druhý Slovák vráti zo zahraničia.

Rozhovory ukázali, že navrátilci sú po návrate na Slovensko viac nešťastní. Sú si vedomí výhod, o ktoré prišli odchodom zo zahraničia. Cítia sa menej slobodní ako boli v zahraničí. Síce si splnili cieľ a prišli naspäť na Slovensko, ale viacerí z nich už rozmýšľajú o opätovnom návrate do zahraničia, keď im deti trochu odrastú. Počas rozhovorov sme tiež zaznamenali, že navrátilci sa rozprávajú so svojimi deťmi doma viacerými jazykmi a tak ich majú v pláne pripraviť na budúcu migráciu.

Väčšina navrátilcov s nižším vzdelaním si po návrate na Slovensko vedeli z ušetrovaných peňazí kúpiť byt alebo postaviť dom. Veľa z nich si v súčasnosti zarába sezónnymi prácami v zahraničí. V súčasnosti rozmýšľajú znova o migrácii, napr. o práci v Rakúsku. Ľudia s nižším vzdelaním po návrate možno ľutujú, že nebudovali na Slovensku kariéru pred migráciou. Dôvodom je, že ich kamaráti, kolegovia, ktorí nikdy nemigrovali, majú v súčasnosti zabezpečenú prácu a nemusia rozmýšľať nad ďalšou migráciou. Z rozhovorov vyplynulo, že migranti s nižším vzdelaním nemali žiadny kariérny postup v zahraničí, väčšinou robili v odbore, ktorý vyštudovali. Prípadne si zarábali inými manuálnymi prácami.

Navrátilcov po návrate čakalo viac problémov. Napríklad jeden z navrátilcov mal v pláne na Slovensku podnikáť, avšak nerátal s určitými skutočnosťami.

Vladimír, 33 rokov: „*V Anglicku bolo možné si vytvoriť firmu za 15 minút, a to online. Zatiaľ, čo na Slovensku to trvá oveľa dlhšie a sú s tým spojené aj ďalšie povinnosti.*“

Navrátilci sa tiež vyjadrili, že na Slovensku ešte máme výhodu ohľadne vzdelávania. Vzdelávanie na Slovensku je stále lacnejšie ako v zahraničí a každý jeden Slovák má právo na rovnaké vzdelanie (ak má záujem).

Navrátilci s vysokoškolským vzdelaním, ktorí študovali v zahraničí, boli po návrate sklamaní zo súčasných podmienok na Slovensku. Častokrát sa nevedeli so svojim vzdelaním zamestnať. Migranti, ktorí prišli zo zahraničnej akademickej pôdy, sa museli prispôsobiť podmienkam a pravidlám slovenskej akademickej pôdy. Častokrát nevedeli pokračovať vo svojom výskume. Museli si hľadať vlastné alebo súkromné zdroje na svoj výskum, napísať nové projekty. Cieľom bolo prepojiť tieto projekty so zahraničnými projektami, čo sa niektorým vedcom aj podarilo, a tým pozdvihli slovenskú vedu na vyššiu úroveň.

Iní sa zase chceli zamestnať v súkromnej sfére a zlegalizovať tituly zo zahraničia. Avšak na uznávanie titulov vzdelania nadobudnutého v zahraničí existuje viacero názorov. Navrátilci, ktorí vyštudovali informatiku, sa nestretli so žiadnymi problémami pri uznávaní ich titulu na Slovensku. Ako príklad uvádzame:

Rastislav, 35 rokov: „*Všetky IT certifikáty, s ktorými som sa stretol, sú medzinárodného charakteru a je jedno, kde boli získané. Samozrejme, okrem niektorých lokálnych certifikátov.*“

Avšak viacerí navrátilci mali problém s uznávaním titulov. Uvádzali viacero dôvodov. Napríklad, že smer vyštudovaný v zahraničí sa na Slovensku nedá vyštudovať. Ďalšími dôvodmi boli čas vybavenia a poplatky s tým spojené. Uvádzame niektoré príklady na otázku, či respondenti mali problém s uznávaním titulu po svojom návrate na Slovensko.

Veronika, 35 rokov: „Áno, problém s akceptovaním titulu, keďže môj diplom neuvádza skratku. Na Slovensku mi ju nevedeli uznať.“ (vyštudovaný odbor: ekologická ekonómia).

Andrea, 27 rokov: „Áno, dlhý čas je potrebný na vybavenie.“

Paulína, 33 rokov: „Čo sa týka zapísania titulu do občianskeho, som sa na to neodhodlal. Ani neviem, či sa odhodlám, pretože si za to pýta ministerstvo školstva nekresťanské peniaze.“

Zuzana, 32 rokov: „Áno, poznám takéto prípady. Konkrétne môj titul bol uznaný bez problémov, ale nevedeli ma zaradiť hneď a určiť moju špecifikáciu, lebo taká na Slovensku ešte nebola vytvorená.“

Veľa navrátilcov so stredoškolským vzdelaním prehodnotilo svoje vzdelanie a majú v pláne si dokončiť vzdelanie na Slovensku, a tým mať lepšiu perspektívu pre seba a pre svoju rodinu do budúcnosti.

Vysokoškolsky vzdelaní navrátilci, ktorí získali v zahraničí prax vo svojom odbore, získali aj lepšie platenú prácu na Slovensku ako pred migráciou. Tento typ ľudí je v súčasnosti najviac vyhľadávaný medzinárodnými firmami, ktoré podnikajú na Slovensku. Navrátilci, ktorí si nevedeli rýchlo nájsť prácu po návrate, často začali podnikat'.

Avšak niektorí slovenskí navrátilci mali problém zamestnať sa po svojom návrate na Slovensko. Navrátilci sa vyjadrovali k otázke, či navrátilci všeobecne majú problém zamestnať sa po návrate na Slovensku. Uvádzame niekoľko vyjadrení:

Filip, 26 rokov: „Nemyslím, že by sa mali problém zamestnať. Ľudia, ktorí prídu zo zahraničia, totiž často majú unikátne skúsenosti a vedú rozmýšľať "out of the box". A tí, čo robia pomocné práce, sa aspoň naučia jazyk, takže nemyslím, že by mali problém sa zamestnať (samozrejme iná otázka je, za akých podmienok...).“

Rastislav, 35 rokov: „Z mojich skúseností sú profesionáli z IT pri návrate domov na Slovensko skôr znechutení byrokraciou, korupciou, pochmúrnou atmosférou, podivnými biznis praktikami, rodinkárstvom, neschopnosťou financovať svoje projekty a uskutočňovať zámery, neustále meniacou sa legislatívou, nedostatočnou infraštruktúrou, predraženými sľubmi, zamestnancami s nízkymi platmi a proste odchádzajú preč.“

Michaela, 27 rokov: „Problém zamestnať sa závisí najmä od toho, v ktorom regióne Slovenska sa nachádzate.“

Ján, 35 rokov: „V oblasti vedy je problémom hlavne plat.“

Filip, 24 rokov: „Áno, je tu neprofesionalita a klientelizmus, korupcia.“

Navrátilci s vyšším vzdelaním sa snažili po návrate zamestnať v medzinárodných firmách na Slovensku, lebo chceli viac zarobiť a chceli pracovať s ľuďmi, ktorí chápú ich pocity z migrácie. S týmito ľuďmi si majú po návrate v pracovnej oblasti viac povedať. Častokrát chcú ľudia, ktorí vedú cudzí jazyk, pracovať a komunikovať v práci v cudzom jazyku, ktorým sa dorozumievali v zahraničí. Zdá sa im to medzinárodnejšie a majú pocit, že aspoň takto sú spojení so svetom ako predtým. Ľudia zo zahraničia sa im po migrácii zdajú byť slobodnejšími ako Slováci, ktorí nikdy neskúsili migrovať.

Všetci navrátilci sa zhodli, že sa vďaka migrácii zmenili a začali si viac vážiť rodinné hodnoty. Uvádzame jednu odpoveď, ktorá sa vyjadruje ku životným hodnotám, čo jej dala skúsenosť s migráciou.

Jana, 25 rokov: „Uvedomila som si, že skalné hodnoty ako zdravie, rodina, emocionálna pohoda nie sú klišé, ale sú naozaj kľúčové, takže sa upevnili; a druhým poznatkom je, že ľudia v zahraničí

sa tešia širším možnostiam a pohodliu, ale tak či tak zaň musia platiť (v najširšom význame slova), nič nie je zadarmo.“

VIII. Záver

Rozhovory ukázali, že mladí slovenskí migranti sa vedú uplatniť v zahraničí. Vedeli sa naučiť cudzí jazyk a v zahraničí sa vedeli prispôsobiť rôznym podmienkam. Slovenskí migranti s nižším vzdelaním častokrát nemali žiadne plány pri migrovaní. Migranti s vyšším vzdelaním mali viac cieľov. Obe skupiny sa zhodli, že neboli na Slovensku šťastní. Túžili zarábať viac peňazí a mať lepšiu prácu. V zahraničí sa naučili väčšej disciplíne a pokore. Veľa profesii by možno na Slovensku nerobili, ale v zahraničí boli nútení. Naučili sa viac šetriť, vážiť si veci, myslieť dopredu a zistili, že im chýbajú rodičia a blízka rodina. Zistili, čo ich robí šťastnými a viac si začali vážiť veci, ktoré dovtedy považovali za samozrejmosť. Získali ekonomickú nezávislosť, a tým aj určitú slobodu, ktorú si nemôžu dovoliť zase ľudia, ktorí nikdy neemigrovali.

Hlavným dôvodom návratu na Slovensko bola rodina. Mladí Slováci sa chceli na Slovensko vrátiť z dôvodu, že si chceli založiť rodinu. Ženy chceli rodiť na Slovensku alebo v Čechách. Vedeli, že sa môžu na Slovensku spoľahnúť na svojich rodičov a starých rodičov, že im pomôžu pri výchove detí a aj v prípade finančných problémov, ale aj rôznych iných. Starší slovenskí migranti sa vracali z dôvodu, že sa chceli postarať o svojich starších rodičov počas staroby. Rozhovory nás utvrdili, že slovenskí migranti majú veľmi silné rodinné hodnoty. Rozhovory tiež ukázali, že samotní navrátilci sú si vedomí toho, že vďaka skúsenosti s migráciou sa vedú viac prispôsobiť okolnostiam v súčasnosti a migrácia z nich urobila viac kreatívnych ľudí z pohľadu na budúcnosť. Slováci majú veľmi silné rodinné zázemie, preto na prvom mieste je pre nich rodina.

Respondenti s nižším vzdelaním rozmyšľajú častejšie o svojom opätovnom návrate do zahraničia. Ako dôvod uvádzajú hlavne lepšie finančné ohodnotenie. Viacerí sa vyjadrili, že by vycestovali aj bez rodiny. Tí s vyšším vzdelaním myslia viac na svoje deti a tiež ich pripravujú na budúcnosť. Veľa z nich chce, aby ich deti žili v zahraničí. Snažia sa, aby už počas školy dosiahli lepšie hodnotené vzdelanie, častokrát v zahraničí, a tým sa im otvorili lepšie možnosti.

PodĎakovanie/Financovanie

Príspevok je výstupom z projektov:

YMOBILITY – Horizont 2020, No. 649491

VEGA 2/0010/14 Inštitucionálne a technologické zmeny v kontexte európskych výziev,

VEGA 2/0117/15 Variácie korporativizmu a jeho vplyv na hospodárske výsledky a výstupy v strednej a východnej Európe

Literatúra

Bahna, M. (2015). Kto sú a kde sú slovenskí absolventi zahraničných univerzít? in: *Denník N*, 28 (5), 11.

Baláž, V. (2010). Migrácia študentov v Európe: súťaž o ľudský kapitál. In: *Sociológia*, 42(4), 356-380.

Coleman, J. S. (1958-1959). Relation Analysis: The Study of Social Organizations with Servey Methods. *Human Organization*, 17, 28-36.

Denzin, N. K. (1989). *The Research Act*.–3. Auflage. Englewood Cliffs.

Docquier, F., Lohest, O., Marfouk, A. (2007). Brain Drain in Developing Countries. In *The World Bank Economic Review*, 21(2), 193-218.

Haug, S. (2000). Klassische und neuere Theorien der Migration. *Mannheim: MZES*, 38.

- Chiswick, B. R. (1978). The Effect of Americanisation on the Earnings of Foreign Born Men. In *Journal of Political Economy*, 86(5), 897-921.
- Chrančoková, M. (2016). Gaining Knowledge Through the Migration of Slovak Migrants – Motives, Benefits, and Risks of Their Migration. In *Economic Policy in the European Union Member Countries: proceedings of 14th International Scientific Conference, September 14–16, 2016, Petrovice u Karviné*. Part 1. Editors: Ingrid Majerová, Eva Kotlánová. Opava: Silesian University in Opava, School of Business Administration in Karviná, 258–266.
- Goodman, L. A. (1961). Snowball sampling. *The annals of mathematical statistics*, 148–170.
- Koser, K. (2007). International migration: A very short introduction. Oxford: Oxford University Press, 152.
- Massey, D. S. et al. (1993). Theories of international migration: a review and appraisal. In *Population and development review*, 19(3), 431–466.
- Onufrák, A. (2010). *Štátne občianstvo v kontexte medzinárodnej migrácie*. Bratislava. 2010. Dostupné z http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec1/pdf_doc/84.pdf. (16. 10. 2014).
- Piore, M. J. (1981). Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies. *Publication and Development Review*, 7(3), 527–529.
- Ravenstein, E. G. (1876). The Birthplace of the People and the Laws of Migration. *The Geographical Magazine*, 3, 173–177, 201-206, 229–233.
- Saunders, M., Lewis P., Thornhill A. (2012). *Research Methods for Business Studies* (6th ed.). London: Pearson.
- Silverman, D. (2000). Doing qualitative research. A practical guide. *Thousand Oaks, CA: Sage Publications*.
- Sjaastad, L. A. (1962). The Costs and Returns of Human Migration. In *The Journal of Political Economy*, 70(5), 80-93.
- Štefančík, R. (2010). Ekonomické a sociálne príčiny medzinárodnej migrácie v teoretickej reflexii. In *Slovenská politologická revue*. 4, 51–72.
- Todaro, M. P. (1980). International Migration in Developing Countries: A Survey. Population and Economic Change in Developing Countries. *Chicago: University of Chicago Press*, 361–402.

